

ONDERWIJSBEGEERTE: LAAT JE NIET KISTEN!

Een poging tot re-recensie van het boek *Denkgereedschap* van Paul Wouters.

Door Ignoratus Hippocritus

Lezers! Verheugd mocht ik constateren dat in de eerste VIC van dit jaar eindelijk weer eens een recensie van een boek voor het filosofieonderwijs werd gepubliceerd. Goed filosofieonderwijs staat of valt immers met 'een goede methode'. Opgetogen sloeg ik dan ook aan het lezen. Na beëindiging van de lectuur moest ik vaststellen dat de recensie moest worden overgedaan: ik had niet alleen met de auteur maar eigenlijk ook met de recensent een harde Noot te kraken. Dat mijn stukje hierbij uit de voegen van een column is gebarsten, zij mij vergeven. Wanneer de heilige plicht roept, dan mogen wij filosofiedocenten ons niet door zulke futiliteiten laten beperken. Dat uw stuk hierdoor wellicht niet in VIC is geplaatst, is niet meer dan jammer. Maar goed, welk een bouwsel heeft de heer Wouters ontworpen?

De façade

Wat moet een lezer verwachten van een boek dat als titel *Denkgereedschap* draagt en dat als ondertitel de toelichting *Een filosofische onderhoudsbeurt* heeft meegekregen? Heeft de wetenschap der artificiële intelligentie ongemerkt een dermate grote progressie geboekt dat niet alleen een intelligente update maar zelfs een wijsgerige verdieping van onze Pc's en laptops mogelijk en noodzakelijk is? Natuurlijk niet, beste lezer, dat weet u net zo goed als ik. De titel is klaarblijkelijk even speels als de voorkeur van de auteur voor "speelse denkers" (p 27) en de illustratie op het omslag.

Zei ik 'speels'? In de bedoelde illustratie wordt het zakmes als multifunctioneel gereedschap bij uitstek letterlijk handen en voeten gegeven. Opvallend is dat het hoofd ontbreekt. Tenzij natuurlijk het topje van het lemmet als zodanig wordt opgevat; het scharnierpunt waaromheen de diverse functionele onderdelen probleemloos - ik zou haast zeggen: zonder erbij na te denken - kunnen draaien en aldus ofwel praktisch bruikbaar ofwel veilig opgeborgen zijn. Of zou het frivole parapluutje als substituut voor de zetel van de geest zijn bedoeld: een door baleinen geschraagd schedeldakje waaronder zich slechts een lege ruimte verbergt? De bril die door een arm parmantig in de hoogte wordt gestoken lijkt dan ook pure bluf; een indruk die versterkt wordt door het ontbreken van glazen. De bewuste afbeelding zal toch niet bewust zijn gekozen als verbeelding van bewusteloosheid?

Hoe dan ook, in schril contrast met deze kapitale omisatie staat de geprononceerde onderbuik van het extremitetenmes: een schaar die als een tweesnijdende dubbelloopsfallus staalhard en onbuigzaam de wereld in priemt maar niet kan verhullen dat de testikels een gatenkaas zijn waar de vinger van een blote hand simpel doorheen prikt. Deze *Scissorsman* is geknipt voor de verpersoonlijking van een verknijpte figuur. De volmaakte verbeelding van redeloze (uiteraard mannelijke) agressie, van wat in *nieuwspraak* 'zinloos geweld' heet. De woorden "gereedschap" en "beurt" uit de titel krijgen er onwillekeurig een ietwat onfrisse bijbetekening

door. Wie vervolgens de inhoudsopgave raadpleegt, wordt bovendien geconfronteerd met niet alleen schroefboormachine maar zelfs koevoet en decoupeerzaag en waant zich in een *sadistisch universum*. Zelfs de aanduiding "blote hand" wekt in deze context achterdocht.

Wat zegt u? Vindt u als lezer het niet fair dat ik op een dermate tendentieuze wijze uitweid over het omslag? Is dat immers niet veeleer op conto van illustrator en uitgever dan op rekening van de auteur te schrijven? Zou kunnen. Maar u moet niet vergeten dat dit een boekrecensie en niet een auteursrecensie is. Maar u heeft gelijk, een recensent dient voor niets terug te schrikken. Hij slikt een keer en dwingt zichzelf tot lezen.

Het ontwerp

De titel blijkt bij nader inzien veelzeggend te zijn. De technische metafoor is dan ook te opvallend om over het hoofd te worden gezien. Het boek begrijpt zichzelf als een gereedschapskist waarin diverse wijsgerige methoden als denkgereedschappen naar believen voor het grijpen liggen. Het platte pragmatisme druip bij wijze van spreken van de bladzijden. Enkele citaten kunnen dit illustreren.

Het eerste is: Voor onze praktische doeleinden is het niet nodig om die theoretische kwestie op te lossen. (p 14) Even later volgt: Benader deze manieren niet als waarheden of dwalingen - beschouw ze als zeven gereedschappen en gebruik ze als ze in uw kraam te pas komen. (p 15) Elders heeft de auteur het over "een gelegenheidsantwoord" (p 118). Verder merkt hij op: Laten we meer praktisch worden en zodoende vanzelf ook meer begrijpelijk. (p 129) Echt duidelijk wordt de auteur pas wanneer we al een heel eind op streek zijn in (en misschien ook wel van streek zijn door) het boek: Neemt men een radicaal praktisch, onhistorisch perspectief in, dan is de hele filosofie te beschouwen als een set van werktuigen die je al dan niet kunnen helpen bij het beantwoorden van de vraag waar jij zelf op dit moment mee zit. Niet alleen de geschiedenis, maar ook de gebruikelijke classificaties kunnen je dan gestolen worden. Of je bij filosofie dan wel bij wetenschap dan wel bij literatuur te rade gaat zal je worst wezen. Als het maar werkt. Wat zou er met de filosofische opleidingen gebeuren wanneer men dit pragmatisch uitgangspunt zou hanteren in plaats van het archiverische? (p 96)

Natuurlijk kunnen de academische opleidingen wat meer avontuur gebruiken. Onduidelijk is echter waarom dat ten koste van degelijkheid zou moeten gaan. Bovendien: waar hier toch aan voorbij wordt gegaan, is dat allerm minst vanzelfsprekend is "wat werkt". Het is toch juist de taak van de filosofie om zulke schijnbare vanzelfsprekendheden ter discussie te stellen?

Elders stelt de auteur de vraag: Hoe dient deze aanpak uw doel op dit moment? (p 135)

Het is typerend voor dit boekje dat reflectie over de doelen als zodanig volledig ontbreekt.

Wat blijft er van de filosofie over wanneer plat pragmatisme de nieuwe ideologie wordt? Dat wordt duidelijk uit de volgende passage: Het veld van traditionele filosofische vraagstukken zal in wat volgt grotendeels onaangeroerd blijven. In deze inleiding tot de filosofie wordt een andere invalshoek gekozen, namelijk de methodische. Filosofie wordt behandeld als een middel en niet als een doel op zich. (p 20)

Verwonderd vraag ik mij af: hoe kan een boek dat filosofie of filosofische methoden louter als middel wil gebruiken zich tegelijk afficheren als een inleiding tot de filosofie? (Er wordt zelfs, zonder enig spoor van bescheidenheid, gewag gemaakt van een "opleiding in filosofische methoden"; p 7.)

*"Het zal duidelijk zijn dat de lezer
(m/v) wordt genaaid."*

Het beste wat wellicht van deze opzet gezegd kan worden is dat de auteur de lezers hoopt te paaien door op de hurken te gaan denken: beste lezer, we gaan gewoon filosoferen, dus moeilijk doen, maar daar doen we verder niet moeilijk over. Ofschoon dat vaak weerstand oproept, heb ik daar geen enkele moeite mee. Laat iedereen op zijn of haar eigen niveau filosoferen. Ik klungel per slot van rekening ook maar wat aan op mijn eigen niveau (waarbij het begrip 'niveau' puur beschrijvend en niet als waardering is bedoeld). Maar hier lijkt het er toch wel verdacht veel op dat wijsgerige denkmethode ontaarden in een verzameling retorische trucs om jezelf iets wijs te maken.

Bovendien gaat het pragmatisme van de argeloze leek altijd veel verder dan de wijsgerig geschoolde auteur lijkt te kunnen vermoeden. Elke filosofiedocent met enige onderwijservaring is bekend met dat standpunt: filosofische problemen zijn onoplosbaar, dus waarom daar überhaupt nog tijd in steken? Wie voor een pragmatische insteek kiest zal moeilijk argumenten tegen deze oppervlakkige weerlegging van het nut en de zin van filosoferen in kunnen brengen. Een echte pragmaticus zal niet zozeer na gebruik de ladder weggooien; hij bedenkt zich - wel zeven keer - voordat hij überhaupt aan een uitzichtloze klim begint.

Het staketsel

In het boek wordt voor elke methode een metafoer gepresenteerd die eerder bij de inhoud van een gereedschapskist dan bij de filosofische methode als zodanig past. De gekozen beelden krijgen in de loop van het boek in toenemende mate een gekunsteld karakter. Het beeldhouwen is nog wel een duidelijk beeld voor het wezensdenken. En met enige goede wil en veel fantasie kan men een parallel tussen winkelhaak en transcendentale methode ontdekken. Bij de dialectiek gaat de metafoer van de koevoet echt - wringen. Het probleem is namelijk dat de dialectiek niet zozeer de zaak (in de terminologie van de auteur: het object) in beweging tracht te krijgen, maar juist het denken (dus het subject) de beweeglijkheid wil geven die kenmerkend voor de werkelijkheid wordt geacht. Bij de fenomenologie van de onbevooroordeelde blik past eerder het timmermansoog dan de door de auteur aangehaalde blote hand. Heidegger (u weet wel, die filosoof die het op grond van de vraag naar het zijn ook over de techniek heeft gehad) wordt hier als ontwik-

kelaar van de schroefboormachine gepresenteerd: hermeneuticists drill deeper.

Bij de bespreking van de hermeneutiek geeft de auteur overigens toe dat zijn metaforen een enigszins macho karakter hebben (p 112). Hij lijkt niet in de gaten te hebben dat hij het alleen maar erger maakt door daar aan toe te voegen: Laat dit een uitnodiging zijn aan de lezer om het verhaal van de hermeneutiek eens te vertellen met behulp van de naaimachine. (p 112)

Zou de auteur werkelijk van mening zijn dat oog voor huis-houdelijke apparaten een probaat middel tegen machismo kunnen zijn en niet veeleer rolbevestigend zal werken (om het over de dubbelzinnigheid maar helemaal niet meer te hebben)? Welke methode heeft hij in godsnaam gebruikt om tot zo'n gevolgtrekking te komen? Hoe dan ook, even verderop gaat hij vrolijk verder over de hermeneutiek: Het is een krachtig apparaat dat toestaat materiaal (organisaties en personen) te penetreren [...]. (p 119). Het zal duidelijk zijn dat de lezer (m/v) wordt genaaid.

Elke methode wordt beknopt ingeleid en vervolgens gepresenteerd in een "receptuur" van vier stappen. De auteur licht toe: De lezer begrijpt dat er niets intrinsieks aan denkgereedschappen te vinden is, dat maakt dat ze alle in vier stappen beschreven kunnen worden. De terugkerende viertallen berusten geheel en al op een keuze van de auteur en deze had er geen ander doel mee dan de lezer te dienen. Voor de gevorderde beoefenaar der denkgereedschappen is het misschien een aardige - niet al te simpele - oefening om de zeven gereedschappen elk door middel van zeven gebruiksregels te kenschetsen. (p 95)

Aldus krijgen zowel de geschetste methoden alsook de bijbehorende stappen iets volstrekt willekeurigs. Deze indruk wordt versterkt door de volgende passage: De ultieme exercitie voor onze denkgereedschappen is wellicht deze: werk met ieder van de zeven gereedschappen een ander fundamenteel perspectief uit op tijd [...]. (p 57)

Aangezien niet eens een poging hiertoe wordt ondernomen, lijken de methoden eerder bedoeld te zijn als Spielerei, als tijdverdrijf, als (om de reeds aangehaalde Heidegger te parafaseren:) tijdvergetelheid. Geen degelijk gereedschap maar overbodig en krakkemikkig speelgoed.

De (nood)uitgang

Veelzeggend is in dit verband ook de zogeheten uitleiding. (De lezer vraagt zich trouwens af uit wát hij geleid wordt. Hopelijk is niet de filosofie bedoeld.) Eerst een citaat: Tenslotte een vraag die met een collectie van zeven onvermijdelijk wordt uitgelokt: wat is het achtste gereedschap? (p 143) De laatste kans om het boek op een hoger plan te brengen wordt vakkundig om zeep gebracht door de toch wel zeer onfilosofische vraag naar meer van hetzelfde. Ligt het niet erg voor de hand om een boek waarin zeven methoden van filosofisch denken worden besproken (niet uit te leiden maar) af te sluiten met een reflectie op het denken dat zich in deze verschijningswijzen manifesteert (om het maar met gebruikmaking van hamer-en-beitel te formuleren)? Wat maakt denken tot wijsgerig denken? Toch zeker niet het klakkeloos en te pas en te onpas na-denken met voorbedachte denkmethode over tot klikkies voorgedraaide onderwerpen.

Enige reflectie op de diverse methoden is overigens wel te vinden bij de bespreking van de deconstructie (pp 127-

128). Maar het gaat allemaal nogal snel en het lijkt me niet fair om al deze kritiek als verdienste van de deconstructie te presenteren. Bovendien ontbreekt hierdoor een kritische beschouwing van de deconstructie, die daarmee impliciet als de beste (of althans de minst slechte) methode of gereedschap lijkt te worden gepresenteerd, zoals ook uit het volgende blijkt.

Het antwoord op de hierboven geciteerde vraag is een teleurstelling op een teleurstelling:

Deconstructie geeft ons een instrument in handen waarmee we uit de zeven gereedschappen misschien een achtste kunnen maken: zoek de vooronderstellingen op die de zeven met elkaar gemeen hebben en ontken die. Die vooronderstelling is niet moeilijk te vinden: het is de onderscheiding tussen subject en object. (p 143)

Neen, die vooronderstelling is inderdaad niet moeilijk te vinden. Want die heeft de auteur er zelf eerst ingestopt (pp 12-14). Men kan immers bezwaarlijk beweren dat dit concept gehanteerd wordt door bijvoorbeeld Heidegger. Is zijn concept van *Zuhandenheit* en ook van *Dasein* niet juist een poging om aan te tonen wat aan de - bij wijze van spreken: voor de hand liggende - opsplitsing van subject en object vooraf gaat? Ook de weergave van hoe de dialectiek met subject en object om zou springen (p 59), verraadt een schematische dat niet door een zinvolle inhoud gedekt wordt en aldus de lezer enkel in verwarring kan brengen. Merkwaardig is hierbij dat de auteur zelf de problematiek van de subject-object-relatie onderkent (pp 128-129). Maar hij komt er niet toe om de eerste stap van zijn favoriete methode hierop toe te passen: neem de vraagstelling niet serieus (p 129).

Daar komt bij dat er ook andere mogelijkheden zijn om tot een achtste methode te komen. Ik zal er slechts twee noemen. Men kan om te beginnen op zoek gaan naar een verhouding tussen subject en object die niet door de zeven weergegeven methoden gedekt wordt. Verder kan men zoeken naar methoden die niets met de indeling tussen subject en object van doen hebben. Aldus zouden bijvoorbeeld een genealogische en een structuralistische methode onderscheiden kunnen worden. En wat te denken van een 'wild denken'?

Wie vervolgens verwacht nog iets zinnigs van de auteur over die achtste methode te weten te komen, komt - hoe kan het ook anders - bedrogen uit. Ik citeer: Maar laten we afsluiten met een praktisch punt: hebben we wel behoefte aan een achtste gereedschap? Wat zou dat voor ons moeten doen? Hebben we met de gegeven zeven de handen al niet meer dan vol? (p 144)

De indruk ontstaat dat de auteur veeleer met de handen in het haar zit.

Het boek sluit af met een (laten we zeggen: handzaam) schema waarin de diverse methoden overzichtelijk worden weergegeven. Opvallend is dat hierin een centrale rol voor het ware, het schone en het goede is weggelegd zonder dat deze rol op enigerlei wijze in het boek wordt toegelicht of onderbouwd. Met name de morele invulling die bij de diverse denkgereedschappen wordt weergegeven is meer bepaald door feitelijke historische posities dan door een duidelijke samenhang met de gepresenteerde methoden. En dat is zonder enige toelichting ofwel onbegrijpelijk ofwel verwarrend (- beide kan natuurlijk ook).

Premie-A

Laten we het wezensdenken oftewel de hamer-en-beitel nader beschouwen. Deze methode zoekt naar het wezen

achter de verschijnselen door als een Michelangelo het overbodige steen weg te hakken (pp 24-25). De methode bestaat uit vier stappen (pp 27-31):

[1] Inventariseer de verschijnselen waarvan het wezen wordt gezocht.

[2] Zoek de overeenkomsten tussen deze verschijnselen en de verschillen met andere verschijnselen.

[3] Formuleer samenvattend het wezen van de zaak.

[4] Toets de formulering.

Deze stappen worden helder beschreven. (Jammer is wel dat een expliciet verband met definiëren als het zoeken naar *genus proximum* en *differentia specifica* ontbreekt.) Toch vallen twee zaken op.

Om te beginnen zien we ook hier dat de auteur stopt wanneer het filosofisch interessant begint te worden. Bij de laatste stap wijst hij er op dat de methode kan leiden tot een wezensdefinitie van de mens als een kaalgeplukte tweevooter, zoals bij Plato gebeurt (pp 30-31). Dit voorbeeld maakt duidelijk dat toetsing noodzakelijk is. Onduidelijk blijft echter welke criteria hiervoor gebruikt dienen te worden. De auteur heeft het elders weliswaar over het gezonde verstand (p 34), maar daarmee wordt het probleem natuurlijk alleen maar verschoven. Onduidelijk is dan immers wat gezond en ongezond verstand van elkaar onderscheidt. Bovendien, was het niet Kant die er fijntjes op wees dat je gezond verstand niet aantoonbaar door je erop te beroepen maar door er gebruik van te maken? Op een andere plaats wordt het gezonde verstand overigens weer enigszins gerelativeerd (p 57).

Verder valt op dat ook de meer pragmatisch ingestelde lezer die eindelijk wel eens concrete resultaten wil zien door de auteur hevig wordt teleurgesteld. De auteur gaat regelmatig expliciet dermate omzichtig te werk (zie BV. p. 35) dat dit niet meer te onderscheiden valt van vrijblijvendheid en gemakzucht. Elders worden tijdgebrek (!: p 7) en de opzet van het boek (!: p 34) als excuses aangevoerd. Het maakt niet uit hoe massief het probleem is, de auteur lijkt telkens in het wilde weg hier en daar een stuk weg te kappen, ziet enige contouren ontstaan en is tevreden met het resultaat. De lezer blijft met de brokken zitten die hem ter verdere polijsting worden aangeboden.

Het gevaar is natuurlijk dat deze achteloosheid de filosofie een even slechte naam als de moderne kunst bezorgt. Een filosofische gedachtengang lijkt deze naam reeds waard te zijn wanneer het feitelijk niet veel meer betreft dan een slechts lichtelijk bewerkt object *trouvée*. En de als degelijk gereedschap gepresenteerde methode krijgt hierdoor eerder het karakter van mooi maar overbodig speelgoed dat door een wispelturig kind eerder begeerd wordt om te hebben dan om er mee te spelen, laat staan er iets nuttigs mee te doen.

De fundamenten van het luchtkasteel

De auteur lijkt te veel te blijven hangen in de eerste stap van de winkelhaak: geef geen antwoord (p 43). Wie aldus de winkelhaak hanteert, zal er niet zonder kleerscheuren afkomen. Dat wil zeggen, als hij al niet gehuld gaat in de nieuwe kleren van de keizer.

Overigens is de auteur bij de winkelhaak der transcendentale methode duidelijk beter op dreef. Hij weet van vragen diverse vooronderstellingen op overtuigende wijze bloot te leggen. Soms is hij echter even de filosofische draad kwijt. Bijvoorbeeld wanneer het hem niet lukt om een vooronderstelling achter de vraag "waarom?" aan te geven (p 46), terwijl hij zojuist zelf heeft aangegeven dat volgens

Kant causaliteit een categorie is (p 42). (Tijd en ruimte zijn overigens volgens Kant geen categorieën maar Anschauungsformen; p 41. En was het niet Heidegger die de vraag “Warum gibt es seiendes?” uiteindelijk inadequaat vond en verving door de opmerking: “Das Wunder aller Wunder: daß es seiendes gibt.”?)

Ook bij de uitwerking van deze methode duikt weer een uitvlucht op: het zou niet om de kwantiteit van de ontdekte vooronderstellingen gaan (p 47). Het gebruik van het woord ‘kwantiteit’ suggereert impliciet een tegenstelling met kwaliteit. Maar kwantiteit is in dit geval een garantie voor volledigheid en aldus een noodzakelijke voorwaarde voor de diepgang en daarmee de kwaliteit van de transcendentale methode.

Daar komt bij dat het zeer de vraag is of alle vooronderstellingen van welke vraag dan ook wel geëxpliciteerd kunnen worden. Dat lijkt me een cruciale vraag, die in het boek echter niet aan de orde komt. Ook andere vragen met een filosofisch karakter blijven niet alleen onbeantwoord maar vooral ook ongesteld. Nog een voorbeeld: is het niet slechts op grond van wezensdenken met behulp van hameren-beitel mogelijk om het transcendentaal subject uit de massiviteit van het subject te bevrijden (p 42)?

De eindeloze verbouwing

De dialectiek is - hoe kan het ook anders - de derde methode die besproken wordt. Enkele kanttekeningen zijn in het voorgaande reeds aan de orde geweest. Hierbij sluit aan dat het mijns inziens niet terecht is om de dialectiek als een potentieel gewelddadige methode te karakteriseren (p 71). Deze bedenking lijkt me meer te zijn ingegeven door de excessen van het reëel bestaand(-hebbend)e communisme dan door de wijsgerige methode als zodanig. Of behoren deze uitwassen tot de dialectiek van de dialectiek?

Hoe dan ook, de uiteenzetting is over het algemeen helder. Het belang van het betrekken van tijd (p 60) en van belangentegenstellingen (p 63) wordt duidelijk uitgelegd en geïllustreerd. Wel had er aan mogen worden toegevoegd dat de indeling these, antithese en synthese meer uit de koker van Marx komt dan dat zij bij Hegel zelf wordt verwoord. Bovendien houdt de auteur ook hier weer de nodige slagen om de arm: De lezer wordt niet geacht deze beschouwingen al te serieus te nemen. (p 67)

Dat zullen we dan ook maar niet doen. Men kan de auteur in elk geval niet verwijten dat hij ons niet heeft gewaarschuwd. Waarbij dan wel moet worden opgemerkt dat voor Hegel de methode juist een wezenlijk onderdeel van de inhoud is. Wanneer de inhoud vrijblijvend is dan moet dit volgens deze gedachtengang ook voor de methode als zodanig gelden. Of moeten we ook deze opmerking van de auteur niet al te serieus nemen?

De bouwcommissie

Het wordt tijd de balans op te maken. Het zou te ver voeren om alle methoden even uitvoerig als de voorgaande drie te bespreken. Wel moet worden toegegeven dat de uiteenzetting gaandeweg aan kracht wint. Blijkbaar heeft de auteur meer affiniteit met methoden die meer speelsheid en speelruimte (om toch maar deze woorden te gebruiken) aan de denker bieden. Sterk vind ik zijn casus over de zin van zorg (pp 119-121) als illustratie bij de hermeneutiek. Het maakt

duidelijk welke plek binnen het filosoferen kan worden toegekend aan verhalen (na het postmodernisme moeten we zeggen: kleine verhalen; vgl. pp 124-125). En bij de bespreking van de deconstructie is de analyse van Plato's Charmides (pp 137-140) verhelderend. (Maar het voorbeeld dat daar onmiddellijk aan voorafgaat is juist weer schrijnend in zijn nietszeggendheid.)

Toegegeven moet worden dat het boek zeker geschikt is om studenten en leerlingen aan te zetten tot zelfstandig en gezamenlijk nadenken over uiteenlopende vraagstukken, methoden en ook het denken als zodanig. Ik vermoed zelfs dat menig academisch gevormd filosoof er zijn voordeel mee kan doen om weer eens los te komen van de methode, de school, de specialisatie die hij of zij zich eigen heeft gemaakt. Alleen jammer dat de auteur zelf de prikkel tot nadenken te weinig expliciet aan de lezer biedt en ook wat het nadenken betreft te weinig het goede voorbeeld geeft. Wat dat betreft is er voor de docent die het boek op zinvolle en gedegen wijze wil gebruiken genoeg werk aan de winkel (om het maar in de stijl van de auteur uit te drukken).

Doorslaggevend is echter dat de toon of stijl van het boek niet altijd even gelukkig gekozen is. De auteur slaat zeggend wel vaker de plank mis. Want zeg nou zelf, zo'n consequent volgehouden metafoor,- dat gaat op den duur toch vervelen. Om nog een laatste voorbeeld aan de hierboven genoemde toe te voegen: een *inside joke* hoort niet in een boek thuis (p 103). Beter gezegd: een *inside joke* hoort voor buitenstaanders niet herkenbaar te zijn. Een goed voorbeeld van hoe het wel hoort, treft u in deze recensie aan.

Nu we het toch over humor hebben, in het boek staat zowaar een grap (p 111). Stamgasten van een café hebben hun moppenrepertoire genummerd (wellicht om pragmatische redenen...). Het noemen van het nummer is voldoende om de mop in herinnering van de anderen te brengen. Wanneer een buitenstaander het ook eens probeert, lacht niemand. De clou: “Tja, [...] het hangt er natuurlijk toch vanaf hoe je ze vertelt.”

Deze wijze les zou de auteur zich ter harte kunnen nemen. Toch spreekt mij meer de volgende variant van deze mop aan. (Ik ken deze variant uit mijn vroege jeugd en hij speelt in wat we toen nog ongecompliceerd als een gekkenhuis aanduiden.) Wanneer een buitenstaander het ook eens probeert en een willekeurig nummer roept, begint iedereen onbedaarlijk te lachen. De toehoorders komen niet meer bij. Wanneer de begrijpelijkerwijze nieuwsgierig geworden buitenstaander informeert waarom ze toch zo moeten lachen, antwoordt een van de aanwezigen: “Dat was een mop die we nog niet kenden.”

We naderen het einde van deze recensie, beste lezer. Een vraag, die zeer voor de hand ligt, wil ik u echter niet onthouden. Welk denkgereedschap is geschikt voor een recensie van een filosofisch boek? In het bovenstaande zijn alle zeven de methoden niet alleen aan de orde geweest maar ook toegepast. Lees het boek, gebruik uw scherpzinnigheid en spuur ze op. (Nee, een prijsvraag zit er deze keer niet in.) Wat ik me wel afvraag, is of niet ook de ironie (vgl. p 117) een geschikte benadering zou kunnen bieden. Wat denkt u daarvan?

Paul Wouters: *Denkgereedschap. Een filosofische onderhoudsbeurt* [Lemniscaat, Rotterdam, 1999, ISBN 90 5637 240 8]